

УДК 930.1
ББК 63.0

Євген Сахновський

Рец. на кн.: *Историческая политика в XXI веке: Сборник статей.* – М.: Новое литературное обозрение, 2012. – 648 с.

Рецензована книга – відредагований А. Міллером і М. Ліпманом збірник статей групи авторів із 13-ти країн, які об'єдналися з метою науково представити надзвичайно актуальну проблему сучасності, а саме: політичне використання історії в новому, XXI столітті. Особливо злободенною вона постає на сході Європи, переростаючи нерідко в політичні баталії («історичні війни») як всередині окремих держав, так і в міжнародних відносинах.

Не уникла цієї долі й Україна, швидше навпаки, бо, як добре знає компетентний читач, «боротьба за минуле» почалася тут ще за радянської «перебудови» і продовжується до наших днів. Отже, в цій доволі ґрунтовній книзі можна знайти багато чого цікавого і повчального, хоча, враховуючи гостроту проблеми, що обговорюється авторами, і різні політичні настрої та уподобання наших співвітчизників, спектр читацьких думок, аналогій чи узагальнень може бути доволі широким.

© Сахновський Є, 2012

Сахновський Євген Васильович - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Вірогідність полеміки ще більше зростає, якщо звернути увагу на одного із наукових редакторів збірки і водночас автора «вступу» і обширної статті про історичну політику Росії (с. 7-31, 328-367). Це відомий фахівець з історії «українського питання» у колишній Російській імперії Алексей Міллер, який неодноразово вступав у полеміку з українськими і польськими істориками, причому його аргументи, як на нашу думку, часто більш вагомі, ніж його опонентів*.

Зі змісту збірки випливає, що вона присвячена головним чином країнам Східної Європи. Переважна більшість статей (13 з 19-ти) поміщена в розділі «Історична політика в посткомуністичних країнах», причому в окремі підрозділи виділені члени Європейської Співдружності (Польща, Угорщина, Естонія) і ті, що поза ЄС (Україна, Молдова і, зрозуміло, Росія). До цього ж розділу під рубрикою «Історик в контексті історичної політики» увійшли статті Джона-Пола Хімки, представленого як такого, що «дружно втручається в боротьбу з міфами в українській історіографії ХХ ст.» (с.421-454), і Діани Думі тру (Молдова, Кишинівський ун-т), яка ділиться досвідом дослідження Голокосту.

Останній розділ «Світовий контекст» ілюструє поширеність феномену «історична політика» в Західній Європі (стаття Ютти Шерер (Франція) «Німеччина і Франція: проробка минулого») і в Азії. Зокрема, Шенер Актюрк показує, як ревізійністська історіографія у сучасній Туреччині кидає виклик домінуючій до сьогодні офіційній версії історії війни за незалежність (1919-1922 рр.). Спроба скинути з Олімпу Мустафу Кемалю (Ататюрка) як ключового суб'єкта новітньої турецької історії чимось нагадує подібне скинення «батьків-засновників» США на початку ХХ ст. Генрі Адамсом, Чарльзом Бірдом та іншими критиками американської історичної міфології.

Не менш цікаві у цьому розділі дослідження історичної політики в Японії та Китаї. Зокрема, автори статті «Повернення Небесного повеління» (О. Борох і А. Ломанов) наводять факти про вплив на китайську історіографію розпаду СРСР. Як наслідок, запекла боротьба проти «історичного нігілізму», квінтесенцією якого стала концепція «прощання з революцією» (с.503-612).

Але повернімося до самого поняття «Історична політика» (далі - ІП), яке трактується не тільки у «Вступі», а й по суті тією чи іншою мірою всіма авторами. Прослідковуючи генезу поняття, Стефан Бергер (Рурський ун-т, Німеччина) звертається до т. зв. Спору істориків (Historikerstreit) у німецьких ЗМІ (1986-1987 рр.), пропонуючи розглядати його «в більш тривалій ретроспективі – в контексті дискусій про націонал-соціалістичне минуле в період від утворення двох Німеччин до сьогодні» (с. 34). У такому контексті «спір, чи битва істориків» постає як вершина згаданої дискусії. Саме тоді, вважає Бергер, і спливає вираз geschichtspolitik, причому спочатку з негативною конотацією, а потім, згодом, набуває ширшого значення і за змістом, і за географією вживання.

Уточнюючи зміст терміну, Ютта Шерер у згаданій вище статті зазначає, що «ІП – це набагато ширше явище, ніж історія на службі політики. Це також дещо більше, ніж просто формування і закріплення нормативного чи догматичного світогляду... ІП – це ще й тематика наукових досліджень з метою пошуку відповідей на питання про те, як історичні інтерпретації перетворюються на історичне протиборство, хто і з якою метою робить це і до чого це призводить» (с.475-476).

Поширення терміну ІП на схід А. Міллер пов'язує із заявою в 2004 р. групи польських істориків, політично близьких партії братів Качинських «Право і Справедливість», про необхідність проведення в Польщі активної історичної політики (polityka historyczna). Автор вважає, що вони свідомо обрали буквальний переклад того поняття geschichtspolitik, яке в Німеччині використовувалося як негативний ярлик. Резюмуючи своє ж твердження, Міллер робить висновок, що «саме тоді знайшов свою назву той феномен різкої інтенсифікації використання історії в політичних цілях, котрий в перші роки ХХІ ст. став характерним для всіх країн Східної Європи» (с. 7). У свою чергу, Євгеній Фінкель (США) у статті «В пошуках «втрачених геноцидів»...» віддає пальму першості раднику президента Качинського Мареку Чихоцькому. Останній вважав, що в ІП багато аспектів, але основна теза така: «ми не можемо залишити історію історикам, і пам'ять повинна залишитися живою субстанцією будь-якої політики». «Політика стосовно минулого» є, по суті, «політикою стосовно теперішнього» (с. 295).

Повертаючись до головного і, цілком очевидно, найбільш цікавого для українського читача розділу, зазначимо насамперед, що тут домінує польська і російська тематика (по три статті відповідно), а інші країни (Угорщина, Естонія і Україна) представлені однією статтею (Габора Дьяні, Олександра Астрова і Георгія Касьянова). Проте, якщо зважити на переважно зовнішній (міжнародний) аспект ІІІ, то цілком зрозуміло, що майже всі статті цього розділу взаємопов'язані. Тому, для прикладу, «Націоналізація» історії в Україні» Г. Касьянова суттєво зачіпає польську і російську тематику, і навпаки. Як влучно зазначив Роберт Траба, ми живемо у світі Fusion, в якому все перемішано зі всім» (с. 87).

Цю тезу добре ілюструє стаття А. Міллера «Історична політика в Росії: новий поворот?» Авторська логіка викладу така: від перебудованої екзальтації до «байдужості» 1990-х рр., далі особливий період ескалації ІІІ (2003-2008 рр.) та, насамкінець, спроби переорієнтації риторики і, потенційно, політики влади в 2010-2011 рр. Реактивний характер російської ІІІ в 2003-2008 рр. автор пояснює переважно зовнішніми факторами: на початку ХХІ ст. Росія стала головною мішенню звинувачень у всіх бідах, пов'язаних з недавнім комуністичним минулим. Наводимо дослівно: «Практично всі країни Східної Європи провели нехитру і, з точки зору історичної достовірності, доволі шахрайську (рос. жульническую) операцію «виключення» комунізму із національної історії як нібито цілковито чужого національній традиції. Це означало, як правило, експорт всієї вини в Росію і відмову визнати хоч якісь досягнення того періоду» (с.332-333).

Міллер детально описує спроби Кремля спочатку таємно, а потім (з 2006 р.) неприховано керувати процесом формування історичної пам'яті, зокрема, визначати зміст шкільних підручників з новітньої історії. Йдеться про підручники й посібники нині вже одіозних авторів А. Філіпова й А. Данилова, випуск яких влада забезпечила накладом в 250 тис. екземплярів (інші підручники в межах від 5 до 10 тисяч). Висновок автора статті: «Використання адміністративних важелів для успішного «впровадження» підручника як «правильного» - це і є історична політика в чистому вигляді» (с. 337).

Загалом, рецензована збірка статей не тільки змістовна, але й повчальна. Вона нагадує всім причетним до історії, як наукової і навчальної дисципліни, про відповідальне ставлення до минулого. Історія – то не тільки «*magistra vitae*», що є загальновідомо, але й, за словами Поля Валері, «найнебезпечніший продукт, вироблений хімією людського інтелекту».

Примітки:

* Див.: Миллер А. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). – СПб, 2000; Миллер А. Империя Романовых и национализм: Эссе по методологии истории. – М., 2006.

Є.В. Сахновський

Надійшла до редколегії 08.11.2012 р